

Tor Weidling

ARKIVHISTORIE SOM ET MODERNE KUNNSKAPSFELT

Sammendrag

Arkivhistorie var lenge regnet som en naturlig del av arkivfaget, og i første del av 1900-tallet kunne disiplinen bli omtalt som et av fagets hovedelementer. Det var naturlig nok arkivarene som skrev arkivhistorie. Men på slutten av århundret hadde mye endret seg. Arkivene og arkivarbeidet var i endring, og helt andre ting kom i fokus. Arkivfolk som hadde interesse for arkivhistorie, beskrev situasjonen som kritisk. Det ble sagt at arkivets folk både var lite bevandret i den arkivhistoriske litteraturen som fantes, og at det var lite som ble skrevet. Det som ble skrevet, var gjerne korte og generelle gjenfortellinger av proveniensprispippets historie, biografier over utvalgte arkivansatte og enkelte institusjonshistorier med stor vekt på ledere, budsjetter og bygningsprosjekter. Men fra tidlig 2000-tall kan man igjen spore interesse for arkivhistorie, både i arkivinstitusjonene og i de arkivfaglige miljøene ved høyskoler og universiteter.¹

¹ Artikkelen bygger på foredrag holdt ved Arkivarforeningens vårseminar 28. april 2022. Formålet er å gi en oversikt over utviklingen av internasjonal arkivhistorisk forskning de siste tiårene både innenfor arkivar- og historieprofesjonen og etableringen av arkivhistorie som en gren av kultur- og kunnskapshistorie. Artikkelen går ikke i dybden på resultatene som denne forskningen har ført til. Intensjonen er at det vil være tema for en oppfølgende artikkel. Der vil også være naturlig å ta opp temaer som ikke kommer fram her, slik som arkeologers studier av arkiver i antikken, 1800-tallets kultur- og arkivpolitikk og arkivhistoriske prosjekter knyttet til privatarkiver.

Tradisjonelt var historikerne lite opptatt av arkivhistorie. Men de siste tiårene har det skjedd store endringer innen historiefaget. Kulturhistorien vokste fram som en viktig deldisiplin, og så kunnskapshistorien. Innen kultur- og kunnskapshistorien kom det forskere som var opptatt av hvordan kunnskap ble skapt, organisert, tatt vare på, brukt og gjenbrukt. Det ble forsket på «kunnskapsverksteder» som biblioteket, museet og laboratoriet. En tid så det ut som om «arkivet» ble glemt bort. Men på 2000-tallet endret dette seg. Historikere begynte å interessere seg for arkivhistorie. Det oppstod forskernettverk og større forskningsprosjekter ble satt i gang. I de senere årene har det kommet en strøm av publiseringer, ofte i form av artikler i tidsskrifter og antologier, men også en del monografier er gitt ut. Mye av forskningen har vært konsentrert om europeisk senmiddelalder og tidlig nytid. Men nå er også interessen for senere perioder og utenomeuropeiske forhold kommet.

Det man også ser i de senere årene, er at arkivarer og historikere har begynt å møtes. Hvorvidt samarbeidet vil bestå, er i stor grad avhengig av hvordan arkivprofesjonen utvikler seg.

Summary

In the first part of the 20th century, archival history was considered an important part of archival theory. Most of the literature was written by archivists. In the last decades of that century the situation changed. Critics complained that archivists rarely read the existing literature and that few, and mostly superficial, studies were published. Only around 2000 a new interest in archival history became visible, both among the archivists themselves and among researchers within archive- and information studies at the universities.

Traditionally historians were not interested in archival history. In the last decades of the 20th century, the historical discipline changed. The (new) cultural history became an important sub-discipline, and later history of knowledge became a separate sub-discipline. Historians began to take an interest in institutions where knowledge was produced, like libraries, museums and laboratories. Initially it seemed that nobody was interested in the archive(s). But from around 2010 more and more historians have become interested in the history of the archive(s). Today, there are research networks and research projects. A lot of articles are published in journals and anthologies. In the past few years, several monographs have also been published.

What is also seen in recent years is that archivists and historians have started to meet, and that both parts perceive the meetings as enriching.

Archivaren, Gud bevar'en

I en bokanmeldelse i fra 2015 gjør anmelderen noe så sjeldent som å skrive et eget innledningskapittel til anmeldelsen.² Over drøye fire sider framfører han sine tanker, og ikke minst frustrasjoner, over utviklingen innen fagområdet arkivhistorie. Mens arkivarer i stadig større grad interesserer seg for arkivteknikk og digitalisering, har forskere fra andre fagtradisjoner overtatt mye av arkivhistorien. Og de er annerledes. De interesserer seg for det fremmede, det eksotiske og det kuriøse. Ikke har de samme oppfatning som arkivarene av hva et arkiv er. For kunnskapsarkeologer og mediavitere påvirket av fransk poststrukturalisme er arkiv ikke et sted for forskning, men en metafor for alle slags lagringsmedier og erindringssteder som museer, samlinger og biblioteker. Og ikke kjenner de faglitteraturen som arkivarene

² Hochedlinger 2015.

har skrevet, eller så ser de bort fra den. I et moderne oversiktsverk er selveste Adolf Brenneke, 1900-tallets store tyske arkivteoretiker, fraværende. Derimot er en upretensiøs franskspråklig avisartikkel med i litteraturlista.³

Anmelderen, Michael Hochedlinger, er ingen novise innen arkivfaget. Han er en anerkjent arkivmann fra *Österreichischer Staatsarchiv*, og han har skrevet omfattende og grunnleggende om østerrikske arkiver fra middelalder til dags dato.⁴ Og selvsagt har han rett i sine observasjoner. Selv vil jeg anføre at interessen for arkiv først og fremst er noe man skal være begeistret over. Nye interesser og nye innfallsvinkler vil alltid kunne føre til en destabilisering av et forskningsfelt. Det kan føre til begrunnet frustrasjon, men like sannsynlig til inspirasjon og glede og etter hvert forhåpentligvis til mye samarbeid mellom forskere fra ulike tradisjoner. Da får arkivarene anledning til å formidle sine synspunkter og sin forskningstradisjon til omverdenen, men også mulighet til å utvikle sine egne oppfatninger.

Arkivaren som historiker og arkivet som historisk fenomen

I 2008 ga Wilfred Reininghaus en oversikt over situasjonen for arkivhistorien i Tyskland.⁵ Oversikten skisserer feltet i et land med en stor arkivfaglig tradisjon, og hvor arkivhistorie et halvt hundre år tidligere hadde blitt utropt til å være en av tre kjerneområder innen arkivteorien.⁶ Reininghaus konstaterer at selv om arkivhistorie burde

³ Må være Alexandre Escudier 2006.

⁴ Hochedlinger 2013.

⁵ Reininghaus 2008.

⁶ Reininghaus 2008: 352 viser til uttalelse av den framtrede tyske arkivaren Wolfgang Leesch i 1956.

framstå som et relevant fagfelt, så var det mangel på forskningsbidrag. Arkiver, bibliotek og museer er viktige dokumentasjonsinstitusjoner. Både kunsthistorikere og allmennhistorikere interesserte seg for museer. Det var mest bibliotekarer som hadde skrevet om biblioteker, men i den siste tiden hadde også biblioteket kommet i interessefeltet for kulturhistorikere som arbeidet med lesingens historie. Tilsvarende hadde arkivhistorie i stor grad vært en geskjeft for arkivarer, men den siste tiden hadde også medievitere begynt å interessere seg.

Perioden fra ca. 1860 til 1930 var en høykonjunktur for tysk arkivhistorie. Det var impulser man hadde fått fra Frankrike som førte til studier av forholdet mellom skriftlighet og oppbevaring av skrifter. Spørsmål omkring arkivvesenet og om utvalg og overlevering var viktig. Men deretter fulgte et dødvann, en lang periode da det var liten interesse for arkivhistorie i Tyskland. En endring kom først da arkivvesenets rolle i nazitiden ble hovedtema for de tyske arkivdagene i 2005.

Mye av det som ble skrevet, var institusjonshistorie, det vil si historie om enkelte arkivinstitusjoner; deres grunnleggelse og deres bestand. Og det var biografier over framtrede personligheter. Institusjonshistoriene hadde sjelden noe å si om kontroversielle saker og indre uenighet, men inneholdt desto mer om økonomi og nybygg. En annen retning var epokespesifikke arkivhistorier, for eksempel om arkiver i antikken. Dette var mest generelle innføringer. De hadde gjerne lite konkret å si om arkivpraksis. En epoke som fikk stor oppmerksomhet, var det Tysk-romerske keiserrikets tid. En tredje hovedretning var arkivhistorie som biografi, hvor både tidligere tiders og moderne arkivarer ble portrettert. Den fjerde hovedretningen var historie om arkivmetoder. En kjerne her var drøftinger av proveniensprinsippets betydning for arkivvitenskap og historieforskning.

Reininghaus stiller også spørsmålet om arkivhistorie var til noen nytte. Han konkluderte med at nytten først og fremst var intern og knyttet til arkivarenes refleksjon over deres egne verdier og metoder.

Wilfred Reininghaus skrev om tyske forhold, men forholdene i andre land var kanskje ikke grunnleggende forskjellige fra det han beskriver. Man får i hvert fall et slikt inntrykk av Maynard Brichfords innledende ord i hans oversikt over europeisk arkivteori fra 1982.⁷ Han framfører at prinsipielt sett burde både arkivhistorie og arkivbiografi bidra til å utvikle arkivfagets teori og praksis, men at begge sjangre var underutviklet. Enkelte fragmenter av arkivhistorie og teori kunne man finne i nasjonale manualer og tekstbøker, men da hadde dette blitt tatt med for å støtte andre formål. Brichford mente at arkivarene stort sett hadde undersøkt fortiden for å samle gode enkeltpoenger framfor å studere utviklingen av arkivteori og praksis på en systematisk måte.

Brichfords beskrivelse er omtrent 35 år gammel. Det er mye som tyder på at situasjonen ikke endret seg vesentlig de siste tiårene av 1900-tallet. Richard J. Cox oppsummerte situasjonen for amerikansk arkivhistorisk forskning i 2000.⁸ Han poengterte at det nok ble skrevet en del, og særlig om ulike arkivprogram og om viktige arkivpersoner. Arbeidene ble vanligvis trykt i «mainstream» fagtidsskrift. Cox mente at de som skrev normalt hadde en for trang oppfatning om hva arkivhistorie burde være. Ikke minst var det mangel på bredere og mer substansielle historier om «record keeping», arkivutvikling, arkivteori og praksis. Det virket som om den historiske dimensjonen i arkivarenes utdanning og praksis var noe mangelfull, og at det var lite av det som ble produsert som hadde høy kvalitet. Arbeidene

⁷ Brichford 1982.

⁸ Cox 2000.

fikk ingen oppmerksomhet blant historikere. Cox mente at arkivarenes manglende interesse for arkivhistorie først og fremst skyldes at de oppfattet sitt arbeid som et praktisk fag, og at dette førte til fokus på faginterne undersøkelser. De beste arbeidene var produsert mange tiår tidligere. Men Cox framhevet også at det var lyspunkter, og at tidsskriftene *Archivaria* og *The American Archivist* spilte en viktig rolle for arkivhistorisk forskning.

Mange av de samme trender som Cox beskriver for amerikansk arkivhistorie, går igjen i en mer generell oppsummering fra 2016.⁹ Her skriver forfatterne at arkivhistorie lenge har vært praktisert av arkivarer. Som eksempler nevner de at i land hvor utdannelsen av arkivarer omfatter en historisk komponent, har det vært skrevet brede innføringer i arkivhistorie og at disse ofte har blitt utgitt som lærebøker. Arkivarene har også skrevet spesialhistorier om arkivene som de har ansvaret for. Det har ofte skjedd i form av kataloginnledninger. Stort sett har arkivarer skrevet arkivhistorie for arkivarer. Men, skriver forfatterne, i den siste tiden har ting begynt å endre seg. Enkelte arkivarer har engasjert seg i dialog med historikere, og dette har ført til et antall fellesprosjekter, konferanser og publikasjoner.¹⁰ Ut fra eksemplene som forfatterne framfører, er det klart at møtet mellom arkivarer og historikere er noe som har fått betydning på 2000-tallet.

Cox poengterte i 2000 at de beste arkivhistoriske bidragene var flere tiår gamle. Det kan stemme godt overens med Tom Nesmiths observasjoner av situasjonen i Canada. Dette er et land hvor man lenge holdt på idealet om at arkivaren av utdanning og legning skulle være historiker.¹¹ I 1960-årene fikk arkivarene stadig større oppgaver

⁹ Vivo, Guidi, Silvestri 2016.

¹⁰ Vivo, Guidi, Silvestri 2016: 421-422.

¹¹ Nesmith 2004. Jf. Cook 2005.

med å administrere moderne arkiver, og de erkjente at for eksempel kassasjons- og bevaringsvurderinger førte med seg store intellektuelle utfordringer. I løpet av 1960- og 1970-årene begynte arkivarene å se for seg arkivaryrket som en egen profesjon som først og fremst måtte ta seg av administrative og tekniske utfordringer. Mange tenkte også at historisk kunnskap ville bli stadig mindre relevant. Samtidig fikk historikerne lavere status innenfor akademien. Det var derfor ikke spesielt attraktivt å søke seg sammen med dem.

Bekymringene som her er referert, går primært på omfanget av arkivarenes arkivhistoriske forskning og publisering. Den amerikanske arkivaren og historikeren James M. O'Toole har i tillegg også uttrykt bekymring for omfanget av hva arkivarene leser av arkivhistorisk litteratur, og hva de leser. I 1995 publiserte han en anmeldelse av ny historieforskning som han oppfattet som relevant for arkivarer¹². Som de ovennevnte, beklaget han seg over at det fantes lite arkivhistorisk litteratur, i hvert fall på engelsk, både om fjern og ny fortid. Riktignok ble mange amerikanske arkivarer presentert for Ernst Posners arkivhistoriske arbeider tidlig i sin utdanning, og noen få enkeltpersoner leste også (noen av) disse arbeidene. Og så regnet de med at de hadde fått den kunnskapen som de hadde bruk for om arkivprofesjonens opphav. Så i 1979 kom Michael Clanchy's monografi *From Memory to Written Record*, og den fikk nærmest en kultstatus blant arkivarer i Nord-Amerika. Man begynte å erkjenne (ofte i det stille) at det var adskillig mer å si om framveksten av arkiver og betydningen av dokumenter enn det man tidligere hadde trodd. O'Toole benyttet nå anledningen til å peke på at *From Memory (...)* hadde kommet i sterkt utvidet og omarbeidet utgave,¹³ og at det også hadde kommet mye annen relevant litteratur fra både antikk- og middelalderhistorikere.

¹² O'Toole 1995.

¹³ Clanchy 1993.

Det var nødvendig at arkivarene fulgte opp. De måtte kjenne til den nye litteraturen, og denne litteraturen måtte inn på pensum i arkivarutdannelsen. Hvis man i arkivarutdannelsen fortsatte å konsentrere seg om de gamle heltene (dvs. Posner) så ville det føre til alvorlige mangler i studentenes kunnskaper. O'Toole var overbevist om at arkivhistorisk litteratur er viktig for arkivarer. Det er imidlertid ikke noe som tyder på at han hadde tro på at arkivarene kom til å gi noen vesentlige bidrag på dette området.

Den postmoderne utfordring

De siste tiårene av 1900-tallet var det en utbredt oppfatning innenfor mange fag om at man var kommet i en krisesituasjon. Krisestemningen var tydelig innen flere humanistiske fag, og kanskje særlig var historikerne preget. Bakgrunnen for dette var den kritikk og utfordringer som man ble utsatt for ifra det som ofte blir omtalt som postmoderne filosofi. Dette er kanskje et noe forkjært navn. Det er mye forskjellig som har blitt kalt postmodernisme, så mye at det er vanskelig å avgrense fenomenet og gi en fast definisjon av det.¹⁴ Mange av de som har blitt omtalt som postmodernister, vil selv ikke

¹⁴ Postmodernisme kan f.eks. brukes som betegnelse både på en bestemt retning innen kunst og/eller kultur, som navn på en epoke, men også som betegnelse for en teoretisk retning. Jean-Francois Lyotard har karakterisert postmodernisme både som et sammenbrudd for framskrittstro og som en attityde eller som en måte å tenke på (jf. Upward 1996: 271-274). For en generell presentasjon av fenomenet, sentrale personer og teoretiske og metodologiske hovedtrender, se Best og Kellner 1991 og Poster 1989: Om resepsjon av postmodernisme i Norge, se (særlig forordet i) Røssaak 1998. Se spesifisering hos Hall 2003 ca.: 2 hvor Hall fører opp et utvalg av intellektuelle bevegelser som har gitt epistemologiske impulser til (kultur)historie-faget: feministisk teori, poststrukturalisme, queer teori, post-kolonial teori, «Cultural studies», «Subaltern studies», «New historicism».

karakterisere seg slik. En del av dem burde kanskje heller omtales som poststrukturalister, framfor som postmodernister.¹⁵

Utfordringene ble møtt på ulikt vis i ulike miljøer. Mange oppfattet kritikken som feilaktig eller uberettiget.¹⁶ Ikke sjelden førte utfordringene til at historikere og andre forskere i større grad enn tidligere både reflekterte over sitt eget fag og sin egen forskningsvirksomhet, og til framvekst av nye interesseområder.

Blant historikere kan man finne oppfatninger av at postmodernismen har ført til eller forsterket positive trekk. Som positivt peker den ellers kritiske historikeren Richard J. Evans på at det har blitt en større bevissthet om historikernes måte å formulere seg på.¹⁷ Videre har postmodernismen ført til en revitalisering av gamle temaer og introduksjon av mange nye temaer. Forhold og temaer som historikerne tidligere anså som uviktige har blitt løftet fram og blitt viktige. Det har vært en tendens til å løfte fram individuelle

¹⁵ Poststrukturalist er en betegnelse som oppstod i USA, og som inkluderte en del franske teoretikere. Poststrukturalistene utgjør således en del av den større gruppa med postmoderne teoretikere. I Frankrike er det ikke vanlig å bruke avgrensninger som inkluderer nøyaktig den samme gruppen av teoretikere. Flere av de som er inkludert i gruppen av poststrukturalister her vil selv benekte at de hører hjemme her. Termen er treffende i den forstand at gruppa omfatter teoretikere som var påvirket av, men etter hvert reagerte mot, strukturalistisk lingvistikk og sider ved strukturalistenes epistemologi. Dette gjaldt særlig Ferdinand de Saussures versjon av lingvistikken. Et annet fellestrekk, er at de tidlig i sitt liv hadde vært påvirket av Marxistisk teori, men senere opplevde tvil og kom i opposisjon til det franske kommunistpartiet og dets bruk av teori.

¹⁶ Se Evans 2000 om postmodernismens betydning for historiefaget. Han avviser (eller modererer) for eksempel radikale postmodernisters argumentasjon om at all historisk skriving er selvrefererende «tekst», og at objektivitet er en illusjon. Han avviser også at historikernes hovedmål er å fremme makt for seg selv eller sine «oppdragsgivere». Videre peker han på at mye av postmodernistenes kritiske punkter mot historikerne er uberettiget – for eksempel har faktisk historikerne en lang tradisjon for å bedømme kildenes opphavssituasjon og kontekst, for å vurdere sannhetsgehalten i sine argumenter og for å underminere metafortellinger.

¹⁷ Evans 2000.

mennesker – også utenfor kretsen av de store, rike og mektige. Dessuten har mange historikere tatt en ny og grundigere kikk på kildematerialet og blitt mer oppmerksom på kildenes tekst og narrasjon. Evans framfører også at postmodernismens innflytelse førte til mindre bruk av deterministiske forklaringsmodeller. Ikke minst har postmodernismen ført til større grad av selvkritisk innsikt og refleksjon over forskernes egne kategoriseringer og forhåndsoppfatninger.

Hva er forklaringen på at det tok flere tiår før arkivarene i noe omfang gikk i møte med filosofenes utfordringer og historikernes nye interesser? Elisabeth Kaplans sammenligning fra 2002 av hvordan antropologer og arkivarer hadde møtt den postmoderne utfordringen, kan kanskje gi noen relevante poeng. Hun framfører at det i postmodernismen lå et krav om epistemologisk (erkjennelsesteoretisk) gransking av konsepter som representasjon, autentisitet og objektivitet, og deres forhold til makt og autoritet.¹⁸ Innen antropologien førte utfordringene ganske umiddelbart til refleksjon over metodologi, og særlig til refleksjoner av epistemologisk og filosofisk karakter. Innen arkivfaget var situasjonen en helt annen. Gjennom 1900-tallet ble metodene stadig forbedret, men det var stor konsensus i oppfatningene om hva en arkivar skulle være. Arkivtenkningen forble isolert fra den større akademiske debatten. Først på 1980-tallet begynte noen få arkivarer å være annerledestenkere i spørsmål om bevaring og kassasjon. De aksepterte at prosessen var basert på subjektive oppfatninger, og de argumenterte for at arkivarene burde være medskapere av «records» og aktivt være med på å skape framtidens fortid. De som framførte slike synspunkter, ble ofte ignorert eller møtt med motstand. Langt de fleste arkivarer forble i 1900-tallets positivisme. De oppfattet seg selv som objektive voktere over objektive historiske kilder og var mest

¹⁸ Kaplan 2002.

opptatt av praktisk arbeid.¹⁹ Kaplan framfører at postmodernisme gjerne ble oppfattet som en trussel som kunne undergrave fundamentet for profesjonell kunnskap, verdier og ekspertise som var bygd opp over lang tid.

Vår tids arkivarhistoriker

Riktignok har den postmodernistiske utfordring fått få konsekvenser for arkivarenes arkivhistoriske virksomhet. Det betyr ikke at utfordringen har blitt totalt ignorert, men responsen har kommet innen andre deler av arkivfaget. Fra 1990-tallet har det vært enkelte arkivstemmer som har diskutert postmodernismen og fremmet synspunkter på hvordan denne eventuelt kan appliseres på arkiv og arkivarbeid.²⁰ Det er verdt å merke seg at den postmodernistiske påvirkningen og den medfølgende diskusjonen av hva et arkiv er, utviklet seg samtidig med inntoget av elektronisk teknologi. Det er stor konsensus om at arkivarene må ta utfordringene som elektroniske arkiver bærer med seg. Man har grepet dette an på ulike måter, blant annet gjennom utviklingen av modeller som skal forklare tids- og rom-aspekter ved dokumentforvaltning, slik som «records continuum»-modellen. Også andre felt innenfor arkivforskningen har kommet i søkelyset.²¹

Responsen på utfordringene som elektroniske arkiv fører med seg tar sjeldent opp filosofiske implikasjoner av utviklingen. Det er først og fremst teknologi og arkivforvaltning som har stått i fokus, altså det feltet man kaller «business management». Man kan konkludere med

¹⁹ Jf. mer utførlig diskusjon i Mortensen 1999, særlig s. 14-22; Brothman 1999, særlig s. 67-69.

²⁰ F.eks. Mortensen 1999; Brothman 1999

²¹ Gilliland, McKemmish 2004 gir en oversikt over arkivforskningens ulike felt. Oversikten er senere oppdatert f.eks. av Eastwood 2010 og 2017.

at den moderne arkivforskningen i stor grad er av generell og overordnet karakter eller har et mer pragmatisk enn historisk siktepunkt.²²

Unntak finnes. Tom Nesmith har poengtert at det nettopp er erfaringene med moderne elektroniske arkiver som igjen har ført til en større interesse for historisk kunnskap, og at slik kunnskap blant annet er et nødvendig arbeidsredskap for kassasjons- og bevaringsvurderinger.²³ Det har også kommet arkivarer med mindre pragmatisk innstilling og som på et mer grunnleggende vis reflekterer over arkivteori, metode og praksis. Gjennom dette har de blitt opptatt av framveksten og utviklingen av de ideer som har preget arkivtenkingen.²⁴ Men, som Anne Gilliland og Sue McKemmish peker på, er det ikke alltid klassisk historisk metode som ligger til grunn for utvikling av arkivfaget, men metoder som er hentet fra andre fagfelt.²⁵

Sammen med den tiltagende interessen har det også kommet fora som kan bidra til å styrke og utvikle arkivhistorie.

Tidsskriftet *Archival Science* ble etablert i 2001. Det har blitt et viktig publiseringssted for arkivhistoriske artikler. Arkivhistorie var spesialtema både i 2007 og 2010, og ved siden av dette er det publisert enkeltartikler. En drivkraft var grunnlegger og redaktør Eric Ketelaar. Han hadde bakgrunn både som riksarkivar i Nederland og senere som professor i arkivistikk, først ved universitetet i Leiden, og deretter i

²² Se drøfting og liste over de viktigste bidragene i Nesmith 2004: 24-27; Miller 2015: 15-31; Nesmith 2015; Lane, Hill 2010.

²³ Nesmith 2004.

²⁴ Cook 2001, særlig s. 34-35; Cook 2011; Brien Brothman (1999) diskuterer hvorfor de fleste arkivarer ignorerer postmodernistisk og poststrukturalistisk filosofi, og særdeleshet Jacques Derrida.

²⁵ Gilliland; McKemmish 2004: 175-176.

Amsterdam. Han har selv skrevet flere arkivhistoriske arbeider som har blitt publisert både i eget tidsskrift og andre steder.

Omtrent samtidig med at *Archival Science* ble lansert, ble det avholdt seminarer og konferanser hvor mange arkivarer og forskere fra arkivfag kunne legge fram arkivhistoriske innslag. Mange av bidragene har senere blitt publisert, og de utgjør en viktig del av fagmiljøets samlede bidrag til den arkivhistoriske forskningen.

I årene 2001-2002 ble det holdt en serie med seminarer ved University of Michigan, *Sawyer Seminar on Archives, Documentation, and the Institutions of Social Memory*. En betydelig del av foredragene ble utgitt i 2007.²⁶ Syv av de 46 artiklene er opptrykk av eldre publiseringer. Forskerne som er med i antologien kommer fra mange fagmiljøer. Om lag en tredjedel er historikere, en tredjedel har bakgrunn fra arbeid i arkiv eller arkivledelse. Resten kom fra en stor og uensartet gruppe av ulike fag eller type av institusjoner som jus, antropologi, biblioteker og bibliotekfag, museum, arkitektur, geografi, språk og litteratur. Enkelte kombinerer flere kompetanseområder. Omtrent hver tiende bidragsyter hadde tilknytning til arkivfag (som universitetsfag) og/eller medievitenskap og informasjonsvitenskap. De publiserte artiklene representerer et stort antall temaer. En del artikler gjelder middelalder. Mange temaer har en generell karakter og er tidsuavhengige. Og mange tar for seg forhold som er aktuelle i samtiden uten å ha noen klar historisk tilnærming. Bidragene er gruppert i fem overordnede temaer, nemlig 1) arkiv og arkivering, 2) arkiv i kunnskapsproduksjon, 3) arkiver og sosial erindring, 4) arkiv, erindring og politisk kultur og 5) arkiver og sosial forståelse i stater som gjennomgår raske forandringer.

²⁶ Blouin og Rosenberg 2007.

I 2003 ble den første *International Conference on the History of Records and Archives* (I-CHORA) arrangert i Toronto. Formålet var å oppmuntre og fremme tverrfaglig historisk forskning om «records, recordkeeping practices and recordkeeping institutions». Tilsvarende konferanser har senere blitt holdt med relativt jevne mellomrom, og på disse har fra 100 til 130 arkivarer og forskere deltatt. Vanligvis har utvalgte artikler fra konferansene blitt publisert.²⁷ I 2018 gikk den åttende konferansen av stabelen i Melbourne. *Archival Science* vil være publiseringssted for innlegg fra denne konferansen.²⁸ De første artiklene fra denne konferansen kom på trykk i hefte 3 for 2019.

Ser man på programmene for I-CHORA-konferansene, ser man at det er stort spenn. Enkelte bidrag går 1000 år bakover i tid. Men hovedvekten er på 1900-tall og nåtid. Mange bidrag har en klar historisk orientering. Men det er også et betydelig innslag av innlegg som er av generell art eller som ligger i grenselandet mellom historie og samtid. Et tema som har vært framme flere ganger, er hva som skjer med arkiver i krig og konflikt, og hva som skjer med dem i etterkant. En annen gjenganger er temaer som tause stemmer, identitet og «memory», særlig sett i forhold til etniske, kulturelle og sosiale minoriteter – hvordan minoritetene er underrepresentert i arkivene eller er presentert på majoritetenes og makthavernes premisser, samt om arkivaktivisme som metode for å samle dokumentasjon om minoriteter på minoritetenes premisser. Tilsvarende er det bidrag som tar opp spørsmål vedrørende arkiver i kolonivelder og i tidligere kolonier.

²⁷ I-CHORA 1 Toronto 2003 i *Archivaria*, vol. 60 (2005); I-CHORA 2 Amsterdam 2005 i *Archival Science* (2006); I-CHORA 3 Boston 2007 i *Libraries & the Cultural Record*, vol. 44/1 (2009); I-CHORA 4 Perth 2008 i *Archival Science*, vol. 9/1-2 (2009); I-CHORA 5 London 2010 i *Journal of the Society of Archivists*, vol. 32/1 (2011); I-CHORA 7 Amsterdam 2015 i Fiorella Foscarini, Heather MacNeil, Bonnie Mak, and Gillian Oliver (red.) (2016). Rapporten el.l. fra I-CHORA 6 Austin 2012 er ikke funnet.

²⁸ Frings-Hessami og Foscarini 2019.

Det har også vært bidrag som omhandler dagens arkivarrolle og arkiv-etikk.

Foredragsholderne på I-CHORA-konferansene er i stor grad arkivarer fra nasjonalarkiver og andre større arkivinstitusjoner samt forskere knyttet til arkiv- og dokumentasjonsfag og fag som kommunikasjon og media.

Hvem er så vår tids arkivarhistorikere? Det er ikke mulig å gi et enkelt og entydig svar. Ser man etter, så er det mange innen arkivarprofesjonen som er interessert i arkivhistorie: Deltakelsen ved ulike arrangementer er betydelig. Begynner man å summere opp, er det ikke så lite som arkivarene skriver om arkivdanning, arkivmateriale og arkivinstitusjoner. Arkivhistorie har potensialet i seg til å interessere forskere utenfor arkivarprofesjonen. Er det som arkivarene produserer av interesse for utenomverdenen? Og har arkivarprofesjonen fulgt med på hva som skjer ute i den store verden? Er de ulike faggruppene som er opptatt av arkivhistorie relevante for hverandre? Før vi kan svare på slike spørsmål, må de øvrige deltakerne på den arkivhistoriske arena også få sin omtale.

Arkivhistorie som kultur- og kunnskapshistorie

Som nevnt over, var både historie og mange andre fag i de siste tiårene av 1900-tallet påvirket av postmodernismen og poststrukturalismen, en påvirkning som ofte ble formidlet gjennom litteraturkunnskap. I praksis sluttet de fleste historikere seg ikke til radikale oppfatninger om at språket ikke referer til virkeligheten. Mange kulturhistorikere ga stor plass til språk og diskurs. Men dette gjorde de mer som en guide til sosial virkelighet, ikke som erstatning for slik virkelighet. Og så kan det føyes til at den språklige vendingen var med på å motvirke

determinismen i for eksempel sosioøkonomiske tilnærminger og å fremme vektlegging av kulturelle faktorer.²⁹ En videreutvikling av den språklige vendingen var at en del historikere begynte å sette fokus på å studere representasjoner av fortiden – «history of memory».

Da man kom inn på 2000-tallet, vendte historiefaget seg i stor grad videre.³⁰ Mange historikere begynte å betrakte den språklige vendingen som et fengsel som de ville ut av, bort fra diskurser og tekstlabyrinter, men uten å gi slipp på innsiktene man hadde vunnet om kompleksiteten ved språk og språkbruk. En reaksjon var at man begynte å interessere seg for ting framfor språk. Dette er tydeligst uttrykt hos de historikere som fattet interesse for materialitet, visualitet og kroppslighet. Nye vendinger slo rot innen fagretningene kultur- og, etter hvert, kunnskapshistorie.

Kulturhistorie og kunnskapshistorie

I 2016 ga Peter Burke ut et lite oversiktsverk om kunnskapshistorie.³¹ Her forteller han at da han begynte på et bokprosjekt på begynnelsen av 1990-tallet, virket det som om han var praktisk talt alene med sine interesser for kunnskapens historie. Det var ikke helt tilfelle, for på 1990-tallet var det også andre som var opptatt av kunnskapshistorie. Men kunnskapshistorien var da bare en liten spire innenfor kulturhistorien. Om man kategoriserer dagens kunnskapshistorie som en gren av kulturhistorien eller som en nabodisiplin til kulturhistorien, er i stor grad et spørsmål om smak og behag.

²⁹ Iggers 1997: 120-123, 126-127, 132-133.

³⁰ Tamm 2018: 11-12.

³¹ Burke 2016: 1-14.

Kulturhistoriens historie er også et tema som Peter Burke har skrevet om.³² Det er på sin plass å skissere noen hovedlinjer herfra som bakgrunn for den senere kunnskapshistorien.

Kulturhistorie var en retning innen historiefaget som nok hadde røtter tilbake til 1700- og 1800-tallet, men som fram mot 1970-tallet sto svakt.³³ Den klassiske kulturhistorien fra ca. 1800 til 1950 var en forskningstradisjon som var opptatt av eliter og finkultur. Kulturhistorikerne konsentrerte seg om mesterstykker innen kunst, litteratur, filosofi og vitenskap. De kunne ofte være naive i sin oppfatning av at tekster og bilder fra en gitt periode fungerte som speil – de var uproblematisk reflekser av sin tid. Forskerne var ofte godt plantet i en hegeliensk idé om tidsånd. Og deres arbeider kunne være impresjonistiske og til dels anekdotiske.

Fra midten av 1900-talle kom impulser utenfra som endret fagfeltet. Impulsene kom fra sosiologer og nye retninger innen filosofi og kunsthistorie. Det kom kulturhistorikere med bakgrunn i marxisme som var opptatt av forholdet mellom kultur og samfunn og hvordan

³² Burke 2016.

³³ Framstillingen om utviklingen av kulturhistorie bygger i hovedsak på Burke 2008. More 2016 gir en fylldig gjennomgang av tidligere varianter av (ikke-kunsthistorisk) kulturhistorie, bl.a. arbeider av tidlige historikere som Jacob Burckhardt (1818-1897), Karl Lamprecht (1856-1915), Aby Warburg (1866-1929), Henri Pirenne (1862-1935), Johan Huizinga (1872-1945) og den franske filosofen Henri Berr (1863-1954). More peker på historiefilosofier som Wilhelm Dilthey, Ernst Cassirer og Hans-Georg Gadamer som de mest direkte bindeleddene mellom den tidlige kulturhistorien og den nyere kontinentale filosofien som igjen påvirket den engelskspråklige «new cultural history» fra siste del av 1900-tallet. More peker dessuten på at Peter Burke lenge overså disse forbindelsene, og at han i stor grad har presentert den franske Annales-skolen som starten på kulturhistoriens historie. Det er først i hans senere arbeider (fra ca. 2012) at Burke har erkjent at graden av nyhet ved den nye kulturhistorien har blitt overdrevet. Jf. også Alison Moore (2014) om hvordan arven fra tidligere tysk historiografi ble fortiet i Frankrike etter første verdenskrig, også av Annales-skolens grunnleggere March Bloch og Lucien Febvre.

økonomisk og sosial basis påvirket kultur og ideologi. Marxistene var også opptatt av at samfunn var preget av konflikter og at kultur ikke var homogen. Fra den framvoksende sosialhistorien kom interessen for å studere vanlige folk og populærkultur.

Men kanskje det mest utpregede ved kulturhistorien fra 1960-tallet til 1990-tallet, foruten den språklige vendingen, var en antropologisk «vending».³⁴ En generasjon av kulturhistorikere adopterte et antropologisk kulturbegrep som inkluderte både symboler, kunnskap, kunst, moral, lov og vaner – kort sagt de evner og vaner som mennesket har ervervet seg i egenskap av å være medlem av et samfunn.³⁵ Man fikk en stadig bredere kulturforståelse, og man begynte å snakke om kulturer i flertall. Den antropologiske vendingen nådde mange fag, og den fikk ulike effekter og betydning i de enkelte fag og disipliner. Effekten for historiefaget var at man fikk kulturhistorie for nærsagt alle ting. Og denne kulturhistorien fikk forskjellige navn: i USA «New Cultural History», i Frankrike som regel «mentalitetshistorie» og i Tyskland

³⁴ Jf. Burke 2012 om likheter og kontaktpunkter mellom kulturhistorie og retninger i andre fag og studieområder. Burke skiller mellom tre «sirkler». Først er det en indre sirkel av historiske fag som på samme måte som kulturhistorie har hatt en markant antropologisk «vending». Dernest kommer en midtre sirkel med samfunnsvitenskapelige fag som (i varierende grad) har hatt en kulturell vending, men hvor kontaktene og likhetene med kulturhistorie er mer avgrenset. Og endelig er det en ytre sirkel av fag innen psykologi, kognitive studier, biologi osv. hvor det muligens er/kan bli visse kontaktpunkter. Burke peker også på at interessen for kultur har ført til at man innen mange fag har fått en sterkere vektlegging av den historiske dimensjonen.

³⁵ Jf. Kalb og Tak 2005: 1-2 som peker på at innen antropologifaget var det også en kulturell vending, ofte omtalt som en historisk vending. Dette var antropologer som var misfornøyd med at antropologene tradisjonelt hadde beskrevet samfunn og kulturer som lukkede og statiske, og som rettet seg mot historiefaget for å finne nye analytiske tilnærminger. Samtidig rettet kulturhistorikerne seg mot antropologien. Det de særlig hentet derfra var begreper og synspunkter fra den lukkede og statiske kulturforståelsen som kultur-antropologene hadde reagert mot.

«dagligdagshistorie».³⁶ I år 2000 kunne Peter Burke konkludere med at den nye kulturhistorien var den dominerende form for kulturhistorie, kanskje for historieskriving overhodet.³⁷

Historikere innen den nye kulturhistorien var lenge meget engasjert i teori. De hentet inspirasjon fra ulike teoretikere innen forskjellige fag, og de diskuterte teoretikere og teorier. Faglitteraturen var spekket med henvisninger til og utlegninger av tankene og begrepene til for eksempel filosofen Michel Foucault, sosiologen Pierre Bourdieu og antropologen Clifford Geertz. Slike eksegeseer har etter hvert gått av moten.

Som nevnt har den nye kulturhistorien ført til studier av mange forskjellige gjenstander og fenomener, og noen begreper har blitt standardbegreper. Et svært sentralt begrep er *praksis*. Forskere har studert praksis innen religion og vitenskap, og praksiser som tale, reising og samlevirksomhet. Studier av samlervirksomhet tar for seg både hvem som samler, hva som blir samlet, filosofiske og psykologiske aspekter ved det å samle (samlemani), fysisk organisering og mentale kategoriseringer av samlinger og privat og offentlig tilgang til oppbevaringssted og materialet.

³⁶ Se Hunt 1989 om den kulturelle vendingen vurdert fra tiden for etableringen av den nye kulturhistorien. I innledningen gjøres det spesielt rede for hvordan historikere innen den marxistiske tradisjonen og den franske annales-skolen har forholdt seg til den kulturelle vendingen. Her er også egne artikler med grundigere innføring i utvalgte temaer som var viktige for den nye kulturhistorien; Foucaults kulturhistorie og nyere retninger innen sosialhistorie (særlig E. P. Thompson og Natalie Davis), antropologi (særlig Geertz) og litteraturvitenskap (særlig Hayden White og Dominick LaCapra). Om antropologiens betydning for historiefaget, se også vurderinger i Georg G. Iggers (1997): 101-117 (om mikrohistorie og antropologi) og s. 123-126, og særlig David Gentilcore (2010). Jf. også John R. Hall (2003 ca.) om tematiske, metodiske og erkjennelsesteoretiske tråder mellom postmodernisme og kulturhistorie.

³⁷ Peter Burke (2008): 51.

En av de mest populære former for praksis innen den nye kulturhistorien, er lesing. Innen lesingens historie er man opptatt av leseren, lesepraksis og kulturell bruk av trykt skrift. Man har utforsket motsetninger mellom høytlesning og innvendig lesning, offentlig lesning og privat lesning, sakte lesning og ekstensiv lesning. Man har studert leseteknikker som skumlesing, bruk av indekser og innholdsfortegnelser og lesing fra perm til perm. Man har vært opptatt av den kunnskapsrevolusjonen som fulgte med framveksten av referanseverk og bibliografier.

En annen innfallsvinkel innen den nye kulturhistorien, er studier av materiell kultur. Her fikk kulturhistorikerne et interessefelleskap med kollegaer som arkeologer, etnografer, museumscuratorer og spesialister på møbler, teaterkostymer og mye annet. Den vanligste formen har vært studier av ting. Her kan man skille mellom studier av gjenstandene i seg selv og av teknologi i vid forstand: hvordan gjenstander blir produsert, tilpasset og tatt i bruk. Mindre vanlig er studier gjennom gjenstander – å bruke gjenstandene som kilde. Her er fokus gjerne på personene som lager og bruker gjenstandene og hvilken mening gjenstander tillegges. En variant er studier av gjenstandssamlinger, men som regel er slike studier mer opptatt av samleprosessen enn av gjenstandene og samlingene i seg selv.³⁸

Det som kom mest i fokus, var studier av mat, klær og husly med fokus på konsumpsjon. Konsumpsjon kan betraktes både som et middel for å vise eller oppnå status og som en aktivitet som bringer med seg identitet og forestillinger – en konsumkultur. Symbolske aspekter ved mat, klær og bolig har blitt grundig beskrevet. Også den

³⁸ Gaskell 2018, særlig s. 217-221. Vi ser her bort fra teoretiske/filosofiske innfallsvinkler som «Thing-theory» og «Actor-network-theory» med epistemologiske og ontologiske refleksjoner om hvorvidt gjenstander er handlende aktører eller hvor «thing» utgjør «linguistically constituted disembodied theoretical entities».

romlige dimensjonen har blitt viet oppmerksomhet. Innen bolighistorien har man analysert arealbruk innendørs og utendørs, offentlige rom som torg, markedsplasser og plasser. Tilsvarende har man innen vitenskapshistorien vært opptatt av romlige aspekter ved laboratorier og anatomiske teatre, innen kunsthistorien av gallerier, museer og operahus, og innen lesehistorien av den fysiske organiseringen av biblioteker.

En annen variant av den nye kulturhistorien er videreføring av «history of memory» - på norsk sosial eller kulturell erindring.³⁹ Dette er et fagområde som også antropologer, litteraturvitere og kunsthistorikere har vært opptatt av, og hvor historikerne i større grad enn vanlig har vært leverandør til de andre fagene.⁴⁰ Studier av erindring har relativt lange røtter, men tidlig forskning var i all hovedsak orientert mot individnivået. I andre halvdel av 1900-tallet gikk fokus over på studier av erindring som et sosialt fenomen. Først var det sterk konsentrasjon om moderne tid, og særlig var erindrings-historikerne opptatt av hvordan fortiden ble brukt i nasjonsbyggingen på 1800- og

³⁹ I engelskspråklig litteratur er ulike begreper benyttet, slik som *collective memory*, *shared communication about the meaning of the past*, *social memory*, *cultural memory* og *collective memory*. Om utviklingene av ordbruk og konnotasjoner ved de ulike alternativene, se Cubitt 2018: 134. Jeg velger her, og tilsvarende steder, å bruke kollektiv erindring som en norsk oversettelse av «collective memory». Det har etter hvert blitt vanligere å bruke den alternative termen «social memory», som jeg på tilsvarende vis oversetter til sosial erindring. Den norske termen «erindring» har særlig konnotasjoner til (oftest individuell) lagring, bevaring og framhenting av erfaring eller inntrykk. De engelskspråklige termene har i tillegg også konnotasjoner til en videre bruk av erindringene eller minnene, til en stadig vedvarende konstruksjon av nåtiden. En god oversikt over «memory»-studier innen (historie og særlig) arkivlitteratur er Hedstrom 2010 og Josias 2011. Jf. også Brothman 2001: 64-66 som sier (s. 66) om arkivarer at de «manage archival records in their keep as part of a network of present-centred information. Staged in this way, even the aged records of a «distant» past may emerge as a resource worthy of sustained organizational investment».

⁴⁰ Cubitt 2018.

1900-tallet.⁴¹ Senere er tidsspennet utvidet til også å omfatte både middelalder og tidlig moderne tid. Og man studerer hvordan erindring fungerer innenfor mange forskjellige typer av grupper, innen familier, landsbyer, yrkesgrupper, forskningsinstitusjoner, generasjoner og klostre. Man har også undersøkt forholdet mellom erindring og makt. Erindring og identitet kan brukes til å skape en sterk front utad, men kan også være med på å bygge og vedlikeholde maktstrukturer innad i gruppen.

Framveksten av den nye kulturhistorien hadde altså mange bånd til utviklingen i andre fag, og særlig til hva som skjedde i en del av samfunnsfagene. Og i siste del av 1900-tallet var denne kulturhistorien i rask vekst. Etter hvert begynte imidlertid en del forskere å føle et visst ubehag både med feltet og navnet. Kulturbegrepet hadde etter hvert fått så bred anvendelse at praktisk talt hva som helst kunne framstå som kultur.⁴² Disiplinen kulturhistorie begynte å fragmentere, og et av fragmentene var kunnskapshistorie.

Fragmenter kommer ikke ut av intet. For mange kulturhistorikere var opptatt av kunnskap. Og mange fant inspirasjon i nabofag, og særlig i grenen kunnskapssosiologi. På begynnelsen av 1900-tallet var kunnskap et interessant problem for sosiologer i Frankrike, Tyskland og USA.⁴³ Men etter en stund ble trenden brutt, og det var først på 1970-tallet at det kom en ny giv med kunnskapssosiologi. I den første runden var hovedfokus på tilegnelse og videreføring av kunnskap. I den senere runden var mange sosiologer influert av postmodernisme eller poststrukturalisme, og i tråd med dette kom produksjon og konstruksjon av kunnskap til å stå sentralt. Man la nå mindre vekt på å

⁴¹ Jf. Olick og Robbins 1998.

⁴² Mulsow 2018: 179.

⁴³ Om utviklingen av kunnskapssosiologi og dette fagets tilknytning til antropologi, (s)osialgeografi og historie, se Burke 2000: 3-11.

forklare forhold ut fra sosiale strukturer, økonomi og klassetilhørighet. I stedet var man opptatt av individer og praksis. Man interesserte seg for kunnskaps-holdere (i vid forstand) og for språk og praksistyper som klassifisering og eksperimentering. Mange undersøkelser ble utført som mikrososiologi; studier av kunnskap i dagligliv og i små kunnskapssamfunn og studier av kunnskapsholdere i sine lokale arbeidsmiljøer som laboratorier og biblioteker. Man var opptatt av kjønnsperspektiver og kunnskapens geografi.

Da Peter Burke i 2000 utga monografien *What is Cultural History?* omtalte han overhodet ikke «literacy» i betydning skriftlig praksis eller skriftkompetanse, noe som må kunne betegnes som oppsiktsvekkende. At han den gangen heller ikke omtalte kunnskapshistorie, er ikke særlig oppsiktsvekkende. Derimot er det oppsiktsvekkende at i den reviderte utgaven fra 2008 er heller ikke kunnskapshistorie omtalt som en underdisiplin av kulturhistorien. Så vidt jeg kan se, er det nærmeste han kommer at han i omtale av fagutviklingen i det 21. århundre en eneste gang, og ganske i forbifarten bruker ordet «knowledge». ⁴⁴ I 2016 kunne samme forfatter konstatere at kunnskapshistorien hadde blitt institusjonalisert, og at det fantes egne forskergrupper, professorater, sentre, undervisningstilbud, forskningsprosjekter og konferanser innen feltet. Kunnskapshistorien var i ferd med å bli en semi-disiplin med egne organisasjoner og egne tidskrifter. Og kunnskapshistorien hadde nærmest eksplodert – både i betydning av at omfanget var i rask vekst og at feltet ble stadig mer fragmentert. ⁴⁵

Og historien gjentar seg. I 2018 stilte vitenskapshistorikeren Lorraine Daston spørsmålet om hva kunnskapshistorie er, og mer satt

⁴⁴ Burke 2008: 133.

⁴⁵ Burke 2016: 1-3.

på spissen; er det over hodet noe som kunnskapshistorien ikke kan ha som sitt studieobjekt? Og i fortsettelse av dette følger spørsmålet om grensdragning mellom objektet og dets kontekst. Ønsker man å studere kunnskapsproduksjon i kontekst, så er det problematisk om kategorien kunnskap defineres så vidt at alt kan sies å være kunnskap. Hva er da omverdenen som kunnskapen skal vurderes mot? ⁴⁶

Fra en sped start har kunnskapshistorien i løpet av et kvart århundre flyttet seg fra periferien til sentrum av historikernes interesse. Det er særlig tilfelle i Tyskland, Frankrike og den engelsk-talende verden. Og historikerne er ikke lenger alene på dette interesseområdet. De har selskap av blant annet sosiologer, antropologer, arkeologer, økonomer, geografer, statsvitere, vitenskapshistorikere, rettshistorikere og filosofer. ⁴⁷

Tettest på historikerne er vitenskapshistorikerne, som i stor grad har gått fra å sette fokus på de store ideene og noen få store vitenskapsmenn til å studere vitenskapelige institusjoner og vitenskapelig praksis i laboratorier og botaniske hager.

En annen nær nabo er filosofene, som fra antikk tid har vært opptatt av epistemologi: Hva er kunnskap, hvordan erverver man kunnskap, og hvor sikker er kunnskapen. Mye av historikernes interesse for epistemologi har hatt sitt utgangspunkt i arbeidet av filosofen Michel Foucault.

⁴⁶ Daston 2018: 174-175.

⁴⁷ Östling, Heidenblad, Sandmo, Hammar, Nordberg 2018 trekker opp en del av kunnskapshistoriens røtter innen kulturhistorien og vitenskapshistorien. De gjør også rede for ulike forsøk på å definere kunnskapshistorie og presenterer sentrale forskeres vurderinger av hva kunnskapshistorie har betydd for kulturhistorie og vitenskapshistorie.

Sosiologene har lenge interessert seg for hvordan sosiale faktorer influerer kunnskap. Fra 1970-tallet av ble det utført mange kunnskapssosiologiske arbeider, og en sentral forsker var Pierre Bourdieu.

Foucaults interesse for steder hvor kunnskap ble produsert, har inspirert både geografer og historikere. Den tyske historikeren Helmut Zedelmaier omtaler slike steder som «Werkstätten des Wissens», som vel kan oversettes med «kunnskapsverksteder».⁴⁸

Foucault var særlig opptatt av tidlig nytid; perioden fra renessansen til opplysningstiden. Denne perioden står fremdeles sterkt innen kunnskapshistorien generelt og mer spesielt innen utforskningen av kunnskapsverksteder. *Museet* ble tidlig et forskningsobjekt, og det har kommet mye kunnskap ut av disse studiene. *Biblioteket* fulgte godt etter, og det har også blitt forsket på kunnskapsverksteder som *observatoriet* og *laboratoriet*. En periode kunne det se ut til at *arkivet* var et kunnskapsverksted som ingen interesserte seg for. Den tiden er nå over.

The Archival Turn

Ved et seminar i Cambridge, Massachusetts i 2006 holdt den alltid nærværende Peter Burke en oppsummering hvor han fastslo at nå var historikerne i ferd med å oppdage et nytt historisk objekt - arkivhistorie.⁴⁹ Forskning på museer og biblioteker var preget av godt samarbeid mellom historikerne og museenes og bibliotekenes egne fagfolk. Nå var det avgjørende at det oppstod samarbeid mellom historikerne og arkivfagets egne utøvere. Burke var seg bevisst at arkivarene kunne tenke at historikerne prøvde å finne opp hjulet på nytt. Han var sik-

⁴⁸ Zedelmaier 2015.

⁴⁹ Burke 2007.

ker på at historikerne selv var av den oppfatning at de kunne bidra til å sette arkivarenes spørsmål inn i en videre kontekst. Burke mente at denne konteksten kunne omtales som arkivkultur.

Under konferansen hadde det blitt tatt til orde for at man trengte komparative studier og at man måtte etablere en sosialhistorie om arkiv. Burke sa at det var nødvendig at arkiv både ble studert fra et symbolsk og fra et materielt synspunkt. Og studiene måtte deles inn i undertemaer og framfor alt personaliseres. Man måtte undersøke hvem som oppbevarte hva, hva som gikk tapt, hvordan arkivmaterialet ble klassifisert og hvordan det ble gjort tilgjengelig. Det var også viktig å se på hvordan materialet ble brukt og til hvilket formål. Man måtte også diskutere arkiver og identitet, og herunder drøfte arkivet som institusjon, som profesjon og som et sted med betydning for nasjonal identitet. Og man måtte se på forholdet mellom ulike styresett og de ulike former for informasjon som ble samlet, lagret og benyttet. Burke understreket også betydningen av periodisering, og trodde at det kanskje ville være aktuelt å skille mellom forholdene før og etter ca. 1800.

Det er et langt lerret som Burke oppfordrer oss til å bleke. Han skisserer en arkivhistorie som på samme tid er både kultur- og kunnskapshistorie. Hans konkretiseringer overskrider et hvert forsøk på rigid grensedragning. Selv om han ikke sier det eksplisitt, er det tydelig at han framhever betydningen av å foreta konkrete, empiriske studier.

Fra filosofi til arkivhistorie i praksis

Peter Burke er langt fra den eneste som verdsetter konkrete empiriske studier. Elizabeth Yale omtaler dette ikke bare som et ideal, men som et etablert faktum idet hun sier at arkivstudier har tatt en stadig mer

konkret vending. Man har fått solide analyser av arkivenes materialitet (papir, blekk osv.) så vel som deres sosiale, politiske og intellektuelle verden.⁵⁰ Kulturhistorie generelt og arkivhistorie spesielt er fagfelt som har latt seg inspirere av filosofiske utfordringer, men som nå vektlegger konkrete studier.⁵¹

De som har vært kritiske til postmodernisme og postmodernister har ikke hatt problem med å finne ting å kritisere.⁵² Blant vanlig anførte ankepunkter er tendensen til at de postmoderne forfatterne var mer opptatt av sine egne oppfatninger av fortiden enn av fortiden selv og dens mennesker, steder og hendelser. Deres språk var også opplagte skyteskiver. De fikk ry på seg for å være teorifreaker som var opphengt i tysk filosofisk fagsjargong, en fransk måte å diskutere på og hvor metaforer erstattet rasjonell argumentasjon. Vanlige stilistiske virkemidler var omfattende bruk av motsigelser, paradokser, ironi og ordspill.

⁵⁰ Yale 2015: 336.

⁵¹ En nærliggende og interessant parallell til utviklingen innen arkivhistorien finner vi innen studier av middelaldermanuskripter (medieval manuscript studies). Dette er et fagfelt som de siste tiårene har knyttet an til disipliner som litteraturstudier, studie av tekst og utgivelse, kunsthistorie, kulturstudier og sosialteoretiske fag, og som har blitt et av de mest aktive områdene innen «medieval studies». Også dette feltet er preget av konkrete studier, særlig av materielle objekter, men også av produsenter og forbrukere. Man finner studier av skrivemateriale, skriveredskaper, skriveteknikk og layout, dekorasjonsteknikk, manuskriptinnbinding, skrivere, illuminatører, bokeiere, biblioteker og manuskriptsamlinger og lesing av bøker. Betegnelser som bokarkeologi, materiell kodikologi og strukturell kodikologi er tatt i bruk for å understreke fokusert på studiet av materialer og manuskriptenes fysiske struktur. Jf. Rold og Maniaci 2015. Et ganske tilsvarende inntrykk får man av oversikter over utviklingen innen (trykt) bok- og bibliotekshistorie. Særsilt her er selvsagt studier av forhold bl.a. rundt trykkeskikk og distribusjon av og bruk av trykt materiale, spredning av ideer og impulser til allmenheten, bibliotekbygninger og klassifisering. Jf. Davis 2010.

⁵² Se f.eks. oppsummeringen i Cook (2001).

En kjerne innen den postmoderne bevegelsen må være den skarpe kritikken av totaliserende metodologiske metafortellinger, det være seg beskrivelser av historien som en utvikling mot stadig større rasjonalitet, mot et høyere sivilisasjonsnivå, mot en mer avansert økonomisk verdensorden eller i retning av moderne vestlig demokrati. Kritikerne påpeker at postmodernismen selv har utviklet seg til å bli en totaliserende fortelling.

Ser man på dagens arkivhistorie, så finner man ikke noen tydelige spor av totaliserende metafortellinger, teoretisk introspeksjon eller outrert språkbruk. Men andre kjennetegn kan godt sees som en arv etter eller en parallell til postmodernismen. En slik arv er vektleggingen av ulikheter og mangfold. En annen parallell, er interessen for kontekst – riktignok på en måte som ofte bryter sterkt med hvordan arkivarer tradisjonelt har forholdt seg til proveniens og arkivskaperkontekst. Innenfor en postmodernistisk forståelsesramme er det naturlig å oppfatte arkiv som et fenomen som er skapt av maktrelasjoner, og å forestille seg postmodernistisk tenking som et verktøy som kan brukes til å avsløre og motarbeide tradisjonelle maktstrukturer og relasjoner. Maktperspektivet finner man igjen hos flere av de moderne arkivhistorikerne. Interessant er det at enkelte av arkivhistorikerne også har snudd dette på hodet og har begynt å diskutere arkiv og avmakt – hvordan makthavere har latt være å bruke arkiver eller har mislykkes i sine forsøk på å bruke dem til å fremme sine politiske mål og maktambisjoner.

Allerede i 2001 påpekte Terry Cook at postmodernistenes definisjon av arkiv er en helt annen enn arkivarenes tradisjonelle definisjon. Men han påpekte samtidig at postmodernistene hadde begynt å interessere seg for arkiv som institusjon, som dokument (records) og som aktivitet, og ikke minst hadde de blitt opptatt av arkiv som kollektiv

erindring (collective memory). Dette er en interesse som arkivhistorikerne har bygget videre på, og som regel med utgangspunkt i en arkivdefinisjon som ligger nær opp til arkivarenes.

For å oppsummere: I de siste tiårene av 1900-tallet ble kulturhistorien, og etter den kunnskapshistorien og arkivhistorien, påvirket og inspirert av postmodernismen. Mange sentrale spørsmålsstillinger og synspunkter er tatt med videre inn på 2000-tallet. Spørsmål har blitt konkretisert eller reformulert og synspunkter revurdert. Og mye av den ytre framtoningen er altså valgt vekk.

I 2016 oppsummerte Randolph C. Head statusen for den arkivhistoriske forskningen.⁵³ Han forholder seg særlig til moderne arkivhistorisk forskning. Som moderne regner han litteratur fra 1980-årene av, et tidspunkt da arkivarene mottok viktige impulser fra kritisk teori, og hvor særlig middelalderforskerne begynte å tenke gjennom de historiske prosessene som hadde produsert de arkivene hvor de fant sine kilder. Viktige impulser kom fra forskere og arkivarer som arbeidet med temaer og problemstillinger som det var vanskelig å finne svar på i arkivene. Historikere som lette etter kvinner, kjettere og andre grupper fant at disse gruppene ofte var tause eller fraværende i de eldre arkivene. Forskerne erfarte at det var mye å lære fra samfunn og grupper som etablerte sine egne arkiver for selv å ta vare på sine erindringer og identitet. Head framhever betydningen av den kulturelle vendingen. Mens forskere tidligere hadde vært opptatt av strukturer og funksjoner, rettet de nå oppmerksomheten mot praksis. Særlig vektlegger han at de materielle og romlige vendinger åpnet for nye måter å tenke om arkiv på.

⁵³ Head 2016: 500-502.

Man kan også peke på at noen teoretikere og forbilder har fått stor betydning enkelte steder, mens andre teoretikere har vært viktigere i andre miljøer. For eksempel har Michel Foucault vært svært innflytelsesrik i USA og på den Iberiske halvøy, mens franske arkivhistorikere særlig har forholdt seg til Michael Clanchy og italienske til den engelske paleografen og eksperten på middelaldermanuskripter Malcolm Parkes og den franske paleografen Jean Mallon.⁵⁴

Tidens arkivhistoriske fagfelt – historikere, diplomatikere, codexiologer og arkeologer

Det arkivhistoriske feltet har endret seg mye på kort tid. En av nestorene, ovennevnte Randolph C. Head, forteller om hvor tilfeldig det var at han ble interessert i temaet for drøye 20 år siden. Det var under et opphold i Zürich at en arkivar viste ham en arkivindefeks fra 1646. Head syntes denne var så interessant at han forflyttet sin forskning fra studier av politisk kultur i Sveits til arkivstudier.⁵⁵

I Heads store arkivhistorie *Making Archives* fra høsten 2019 er det et konsolidert studiefelt han kan beskrive. En del av arkivhistorikerne har selv arbeidet med arkiver fra flere områder. I sin egen forskning har Head studert arkiver både i Sveits, Østerrike, Tyskland, Nederland, Spania og Portugal.⁵⁶ Head poengterer betydningen av at det har oppstått et arkivhistorisk miljø. Flere arkivhistorikere har igangsatt forskningsprosjekter med tilhørende forskningsassistenter og studenter. Det har oppstått personlig kontakt mellom forskere. Ikke minst har det blitt arrangert en rekke større internasjonale seminarer,

⁵⁴ Vivo 2013: 461.

⁵⁵ Head 2019: XIV-XV.

⁵⁶ Sveits: Aarau, Chur, Lucerne, Bern; Østerrike: Wien, Innsbruck; Tyskland: Würzburg, Berlin; Spania: Simancas, Sevilla; Portugal: Lisboa, Nederland: Haag, Leiden.

workshops og «summer schools» som har knyttet miljøet sammen. Seminarene er gjerne utgangspunkt for viktige publiseringer. Og arkivhistorikerne får stadig anledning til å legge fram sine arbeider og synspunkter utenfor eget nettverk i møte med forskere fra andre historikermiljøer og fra andre fag. Så langt er det særlig innen arkivhistorie om tidlig moderne tid nettverksbyggingen er tydeligst.

Sentralt i nettverksbyggingen er et antall professorer i tidlig moderne tids historie. De som har arbeidet bredest er trolig Markus Friedrich ved *Universität Hamburg*, som har utgitt en generell historie om europeiske arkiver i denne perioden, og ovennevnte Randolph C. Head ved *University of California, Riverside*. Filippo de Vivo ved *Birkbeck College, University of London* har ledet et forskningsprosjekt med komparative studier over arkiver i Italia i middelalder og tidlig nytid.⁵⁷ Maria de Lurdes Rosa ved *Universidade Nova de Lisboa* har tatt for seg privatarkiver med hovedvekt på Portugal. I årene 2014-2015 ledet hun et forskningsprosjekt om privatarkiver, og hun er nå leder av et nytt stort forskningsprosjekt.⁵⁸ I Frankrike er Maria Pia Donato ved *Centre National de la Recherche Scientifique* en sentral person.

Knyttet til nettverket er også andre historikere med interesseområder som grenser mot arkivhistorie. Som eksempel kan nevnes Arndt Brendecke ved *Ludwig-Maximilians Universität München*. Hans

⁵⁷ Prosjekt AR.C.H.I.ves var et prosjekt støttet av European Research Council som gikk i årene 2012-2016. Foruten de Vivo selv, hadde prosjektet ansatt to forskere og to doktorgradsstudenter.

⁵⁸ Prosjektet INVENT.ARQ ble gjennomført mars 2014-september 2015. Det hadde støtte fra det portugisiske rådet for vitenskap og teknologi. I alt var 18 personer knyttet til prosjektet, hvorav seks studenter og en vitenskapelig assistent. De lagde både arkivbeskrivelser og forsket på eldre arkivfortegnelser. Prosjektet VINCULUM fikk i 2018 bevilget 1,6 millioner Euro av European Research Council. Det skal løpe over fire år med fem forskere og fire doktorgradsstudenter. Rosa omtaler dette som en fortssettelse av et arbeid som ble startet opp i 2008.

interesseområde er kunnskapsproduksjon, maktstrukturer og informasjonsstrukturer i det Tysk-romerske riket samt England og Spania med tilhørende kolonivelder. Et annet eksempel kan være Ann Blair ved *Harvard University*, som er opptatt av kulturhistorie og intellektuell historie i Europa i tidlig moderne tid. Et tredje eksempel er Alexandra Walsham, som er professor ved *Trinity College, University of Cambridge*. Hun har blant annet forsket på bokhistorie, skriftkultur og erindring. Alle har bidratt med arkivhistoriske studier og deltatt i det arkivhistoriske nettverket.

De ledende personene innen det internasjonale arkivhistoriske nettverket har igjen bygd opp lokale nettverk som også kan ha interne seminarer og stå bak publikasjoner. Ofte er det samspill mellom aktører i det internasjonale nettverket og de regionale. Et eksempel er en serie med arrangementer om arkiver i Italia i senmiddelalder og tidlig nytid som Filippo de Vivo og hans prosjekt ved Birkbeck stod bak. Både i 2012 og 2013 arrangerte de konferanser i London hvor foredragsholdere kom fra forskningsmiljøer i England, USA og Tyskland, og hvor bidragene ble trykt på engelsk.⁵⁹ Men de Vivo og hans medarbeidere var også opphavsmenn til et seminar som ble holdt i Roma i 2014.⁶⁰ Året etter ble over halvparten av innledninger og foredrag publisert på italiensk. De fleste bidragsyterne var knyttet til italienske universiteter og arkiver.⁶¹ Så i 2016 var de Vivo og Donato blant arrangørene av et seminar om kolonivelder og arkiver som ble holdt i

⁵⁹ *The Comparative History of Archives in Late Medieval and Early Modern Italy. Recent tendencies in the history of archives, document production and organization*, Birkbeck 12. desember 2012 og *The Comparative History of Archives in Late Medieval and Early Modern Italy. The Organization of Archives*, Birkbeck 13. desember 2013.

⁶⁰ *Archivi, ufficiali e società in Italia tra medioevo e età moderna*, Roma, Istituto Storico Italiano per l'Età Moderna e Contemporanea, 18.-19. September 2014. Bidrag publisert i *European History Quarterly*, vol. 46/3 (2016).

⁶¹ Vivo, Guidi og Silvestri 2015.

Paris.⁶² Her var det bidragsytere fra Frankrike, Portugal, Spania, Tyrkia, Italia og USA, derav mange «nye navn».

Også blant vitenskapshistorikere har det blitt interesse for arkivhistorie. En sentral person i den forbindelse har vært Elizabeth Yale, historiker innen tidlig moderne tid med vitenskapshistorie og bokhistorie som spesialområde.

Arkivhistorisk forskning på andre perioder skjer innenfor noe annerledes rammer. Mye av den nyeste forskningen på arkiver i antikken har utgangspunkt i *Centre for the Study of Manuscript Cultures* ved Universität Hamburg. Dette er et senter og et forskningsmiljo som primert er konsentrert om studier av manuskripter fra antikken til moderne tid. Det var her kongressen *Manuscripts and Archives* ble avholdt i november 2014, og det er rapporten derfra som utgjor status for studier av arkiver i Midt-Østen i antikk tid.

Problemstillinger rundt skriftlighet, erindring og manuskripter og dokumenter har en lengre periode opptatt middelalderhistorikere i mange land. Viktige arkivhistoriske bidrag har kommet fra forskere som har spesialisert seg på diplomatikk og andre hjelpevitenskaper. Som et eksempel kan nevnes professor Georges Declercq ved *Vrije Universiteit Brussel*. Han har arbeidet med skriftlighet i middelalder og har samtidig spesialisert seg på diplomatikk, sigillografi, paleografi og kildekunnskap.

Et viktig møtested for middelalderhistorikere er *International Medieval Congress*. Flere av kongressene har hatt hovedtemaer med relevans for arkiv, arkivpraksis og bruk av arkiver. For eksempel var hovedtemaet

⁶² *Colloque international. Connaître le monde, administrer la diversité: les archives impériales/Imperial Archives in Global Perspective*, Paris 23.-24. Mai 2016.

i 2018 erindring, og i 2019 *Material textual and writing cultures*. Det finnes også treff som er knyttet til spesielle kildetyper, slik som en internasjonal konferanse som ble holdt i Lisboa 2015 om kartularier.⁶³

Det finnes også relevante møtesteder som ikke er særskilt knyttet til middelalderstudier. For dem som arbeider med materiell skriftlighet, er *Internationalen Wissenschaftsforum Heidelberg* ved *Universität Heidelberg* et slikt sted. Prosjektet *Materiale Textkulturen* er vidtfavnende og innebefatter studier som går fra 3000 f.Kr. til vår egen tid. For eksempel var det bidrag på workshopen *Zerstörung von Schreibenem* i desember 2015 som har interesse for dem som er opptatt av middelalderens arkivhistorie.⁶⁴

Ved siden av nettverkene og arrangementene som konsentrerer seg om europeisk arkivhistorie, har det de siste årene også kommet prosjekter som tar for seg arkivhistoriske temaer i ikke-europeiske områder. Jeg vil her nevne et par samarbeidende prosjekter om arkivhistorie i islamske områder. Prosjektene har utgangspunkt i henholdsvis Wien og Pittsburgh.

Ved *Österreichische Akademie der Wissenschaften* innledet man i 2014 et forskningsprosjekt *Seeing like an Archive (...)*.⁶⁵ Kjernen i prosjektet er tre forskere med bakgrunn i historie, språk, filologi og Islam. Alle tre er knyttet til akademiets *Institut für Iranistik*, og prosjektet er ledet av Paolo Sartori. Prosjektet konsentrerer seg om

⁶³ Cartularies in medieval Europe: Texts and contexts. International conference, Lisboa 11.-12. juni 2015. To av fem temaer var arkivrelaterte.

⁶⁴ Jf. rapporten Carina Kühne-Wespi et.al. (2019) og særlig bidraget fra Georges Declercq (2019). Spennet i kronologi illustreres godt av at redaksjonen for rapporten bestod av en middelalderhistoriker og to egyptologer.

⁶⁵ *Seeing like an Archive. Documents and Forms of Governance in Islamic Central Asia (18th-19th Centuries)*.

materialet i en av de største samlingene av arabiske skrifter i Sentral-Asia, i Khiva i Usbekistan. Målet er å granske dokumentasjonskultur og drøfte islamsk «Archival mind». I 2016 arrangerte prosjektet en workshop i Wien *Persianate Cultures of Documentation*.⁶⁶ Og i 2019 stod prosjektet bak en sommerskole *Cultures of Documentation (...)* for studenter på mastergradsnivå.⁶⁷ Formålet var først og fremst å gjøre deltakerne kjent med dokument- og arkivpraksis i området fra Balkan til Bengal fra 1400-tallet til 1800-tallet.

En av deltakerne på workshopen i Wien 2016 var James Pickett, «assistant professor» i historie ved *University of Pittsburgh*. Han har som et av sine interesseområder «empire and Islam», med særlig vekt på historisk minne og statsdannelse. Han arbeider med et bokprosjekt som han har kalt *Seeing like a Princely State*, hvor han sammenligner ulike dokumentasjonskulturer i Sentral-Asia.

I 2017 arrangerte Pickett og Sartori et symposium i Pittsburgh *Islamic cultures of Documentation*.⁶⁸ Som innledere og paneldeltakere var det forskere fra 10 ulike universiteter i USA. De fleste var historikere, men det var også personer fra antropologi, statsvitenskap, biblioteksfag, kunst og arkitektur. Foruten innledninger var det ni foredrag, noen med overordnede synspunkter og ellers om forhold knyttet til Bosnia, Tyrkia, Afghanistan, India og Iran. Så i 2018 ble det holdt en ny konferanse i Wien *Beyond the Islamic Chancery*.⁶⁹ Igjen var det inn-

⁶⁶ *Persianate Cultures of Documentation*. Institute of Iranian Studies, Vienna, 23.-24. 06. 2016.

⁶⁷ *Cultures of Documentation in Persianate Eurasia (15th-19th Centuries)*, 2.-7. June 2019, Österreichische Akademie der Wissenschaften.

⁶⁸ *Islamic Cultures of Documentation. Archives, Paperwork, and State Power in Eurasia. An International Symposium*, 23.-24. May 2017, University of Pittsburgh.

⁶⁹ *Beyond the Islamic Chancery: Archives, Paperwork, and Textual Encounters across Eurasia (15th-20th Centuries)*, An International Conference, Institute of Iranian Studies, Vienna, 4-5. October 2018.

ledninger og ni foredrag. Av foredragene var noen knyttet til Egypt, India og Kina, mens de øvrige gjaldt diplomatiske og kulturelle forbindelser Moskva-Sentral Asia, Polen-Iran, Wien-Ottomanske rike og Ottomanske rike-Iran.

I 2019 ble en del av innleggene fra de disse tre konferansene publisert i en spesialutgave av *Journal of the Economic and Social History of the Orient* hvor Pickett og Sartori var fagredaktører.⁷⁰

I sum må man kunne konkludere med at interessen for arkivhistorie – i vid forstand – er stor. Det er mange aktive forskere fra historie og andre fagområder som tar for seg et langt tidsspenn og et stort geografisk område. Det er en omfattende nettverksbygging, det arrangeres mange konferanser o.l., og det er stor publiseringsaktivitet.

Fra skanse til skanse

Når et fagfelt har blitt suksessrikt, blir det også gjenstand for debatt om både navn og innhold.

Også arkivhistorie er et navn og et felt som har kommet under debatt. I de senere år har Markus Friedrich betont viktigheten av begrepet praksis, mer spesifikt «archival practices» eller «archival activities» og betydningen av å skrive en arkivenes sosialhistorie.⁷¹ En slik sosialhistorie må konsentrere seg om det som gjorde arkiver til sosialt meningsfulle institusjoner, og som fikk prosessen å arkivere til å bli en stadig mer utbredt og dagligdags rutine. Den må fokusere på hvordan samfunnet ble vant med, ja impregnert med «archival activities». En

⁷⁰ *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. 62/5-6 (2019).

⁷¹ Friedrich 2015: 470-471; Friedrich 2016; Friedrich 2018.

arkivenes sosialhistorie måtte fokusere på hvordan arkiv ble inkorporert i daglige rutiner.⁷²

Sterkest argumenterer Friederich for dette i sin innledning til *Manuscripts and Archives* fra 2018, en antologi hvor mange av bidragene drøfter forhold i land utenfor Europa. Friedrich viser til at klassiske definisjoner av arkiv avspeiler europeisk statssentrerte forståelser som bygger på Max Webers byråkratiske rasjonalitet. Men arkivering er et fenomen man finner så å si over alt hvor man brukte skrift, og at det har blitt klart at håndskrevne dokumenter av alle slag ble tatt vare på av mange forskjellige typer av individer og institusjoner. Arkivering er et begrep som kan bety mye forskjellig. I noen samfunn la man vekt på å ta vare på dokumenter, i andre var bruken av dem viktigst. Tvers gjennom innledningen framhever Friedrich betydning av å studere «archival practices».

Tilsvarende synspunkter har blitt fremmet innen miljøet av forskere som arbeidet med arabiske «arkiver» fra middelalderen. Historikeren Tamer El-Leithy hadde allerede noen år før Friederich tilkjennega sine synspunkter argumentert for at man skulle studere «archiving practices».⁷³

James Pickett og Paolo Sartori har tatt opp tråden.⁷⁴ De er av den oppfatning at begreper som arkiv, skrivepraksis og dokument går inn i en språkbruk som tar utgangspunkt i europeiske forhold og oppfatninger om dokumenters betydning for hvordan moderne europeiske stater fungerer. De peker på at det finnes eksempler på arkiver i det

⁷² Friedrich 2016: 50-51.

⁷³ El-Leithy 2011.

⁷⁴ Pickett og Sartori 2019: 774-778, 786-790, 793-794.

islamske området som fungerte på måter som ligner mye på hvordan moderne europeiske arkiver fungerer. Men dette er unntakstilfeller.

Pickett og Sartori uttrykker sympati for forslag om at for å unngå moderne fordommer bør man heller snakke i termer av «archival practices». Men de er av den mening at heller ikke dette er en fullgod løsning. Det vil fremdeles være fare for at man projiserer dagligdagsoppfatninger av adjektivet «archival» på praksiser som man ennå ikke fullt ut har utforsket og forstått. De foreslår at man heller bør bruke uttrykket dokumentasjonskulturer «cultures of documentation». Da kan man signalisere at det fantes et mangfold av skriftpraksis og former for bevaring av dokumentasjon i den førindustrielle islamske verden. Man kan kvitte seg med begrepet arkiv uten å forkaste innsiktene og spørsmålene i den historiske litteraturen som har vært bygd rundt begrepet. Man kan fortsette å bruke den forskningen som er resultatet av arkivendingen uten å ta med oss fordommene som kommer fra våre forestillinger om den moderne staten og vestlig styresett.

Man kan stille spørsmål ved disse terminologiske og konseptuelle endringene som Friedrich, Pickett og Sartori foreslår. Risikerer man at de mer klassiske europeiske arkivene forsvinner ut av historikernes synsfelt? Eller risikerer man at arkivfolket mister kontakten med arkivenes og arkivarbeidets historie? Og sprer man interessene så bredt at det etter hvert vil føles naturlig å splitte arkivhistorie opp i flere separate fagfelt?

Historikere og arkivarer i samme båt?

Under det omtalte seminaret i Cambridge, Massachusetts i 2006 oppsummerte innlederne med at historikere og arkivarer allerede samarbeidet på mange områder, og særlig når det gjaldt praktiske

ting som å sikre og katalogisere arkivbestander og å preservere dokumenter. Så langt hadde de i liten grad arbeidet sammen på områder av felles intellektuell interesse, slik som historie om arkiver, arkivarer og arkivpraksis. Dette var særlig tydelig i den engelsk-amerikanske tradisjonen. Det var kanskje helst slik at arkivarer, antropologer og litteraturvitere hadde gått foran og hadde innledet en samtale, mens historikerne kom sent til møtet mellom de ulike faggruppene.⁷⁵

En litt annen situasjon beskrives ved et påfølgende seminar i Los Angeles i 2008. Da vektla innlederen Randolph C. Head at historikere med interesse for arkiver som historiske fenomen hadde funnet sofistikerte og samarbeidsvillige partnere blant profesjonelle arkivarer både i Europa og i Nord-Amerika. Hans eget arbeid hadde gått raskere og blitt intellektuelt rikere gjennom det han hadde lært av kollegaene i søsterdisiplinen. På vegne av historikerne ga han sin anerkjennelse til arkivfolket.⁷⁶

Et viktig forum for dette samarbeidet har vært det omtalte tidsskriftet *Archival Science*.⁷⁷ Her har arkivarer med interesse for arkivhistorie fått plass, og her har de kunnet møte forskere fra både historie og andre fag som interesserer seg for arkiv.

Interessant er det også å se Randolph C. Heads nye arkivhistorie. Han framhever Francis X. Blouin og William Rosenbergs *Processing the Past* fra 2011 som en utmerket demonstrasjon på verdien av samarbeid mellom arkivarer og historikere.⁷⁸ Her ble historikerne gjort kjent med hvor forskjellig historikere og arkivarer oppfattet ting. At Head har hatt nytte av møtet med arkivarer, kommer også fram av at han har tatt

⁷⁵ Blair, Milligan 2007.

⁷⁶ Head 2010.

⁷⁷ Head 2010: 191.

⁷⁸ Head 2019: 29.

inn et helt kapittel om arkivvitenskap i boka.⁷⁹ Han viser god kunnskap om arkivvitenskap. Og han viser også at han har tatt til seg og utnyttet denne kunnskapen. Samtidig er det like klart at det han har funnet nyttig, er den postmoderne arkivvitenskapen. Head framhever verdien av det han omtaler som den nye arkivvitenskapens sosial-kritiske aspekt og spørsmål om hvordan arkivarer kan bidra til å gi kvinner og etniske og sosiale minoriteter en stemme. En annen inspirasjon har vært forståelsen av «record-keeping» som et sosialt fenomen og at arkivprofesjonen begynte å forholde seg til hele prosessen fra dokumentproduksjon til arkiv. Ikke minst er Head opptatt av at det i den moderne arkivtenkningen framkommer at arkivfaget er et produkt av en historisk utvikling. Både terminologi og praksis blir historisert.

Arkivarer og historikere har altså begynt å møtes. Sett fra en arkivars side er det innlysende at både i 2006 og i 2010 burde arkivside ha vært bedre representert under møtene. Og slik er kanskje situasjonen fremdeles. Men det bør også sies at arkivarene kanskje har produsert mer av interessant arkivhistorie enn det som kommer fram av møterapporter og historiografiske oversikter. Trolig har historikerne lett for å overse bidrag som er publisert i arkivinterne tidsskrifter og publikasjoner.

Men man må også være klar over usikkerheten som finnes. Tradisjonelt har mange ansatte i arkiver oppfatt sitt yrke som praktisk arbeid, ikke som et teoretisk fag. I dagens arkivvirkelighet har arkivaren med bakgrunn i historiefaget fått mange nye kollegaer med helt annen utdannelse og erfaring. Kanskje vil dette være til hinder for at ansatte i arkiver vil engasjere seg i arkivhistorie. Vil det primært være forskere innen arkivfag ved universiteter og høyskoler som kommer til å delta i samarbeidet med kunnskaps-historikere, -antropologer og -sosiologer? For tiden er det mange spørsmål som henger i luften.

⁷⁹ Head 2019: 31-34.

Litteratur

- Best, S & Kellner, D (1991). *Postmodern Theory. Critical Interrogations*, The Macmillan Press LTD.
- Blair, A & Milligan, J (2007). Introduction. *Archival Science*, 7/4, 289-296.
- Blouin, F. X. Jr. & Rosenberg, W. G (2007). *Archives, Documentation and Institutions of Social Memory. Essays from the Sawyer Seminar*. Ann Arbor.
- Blouin, F. X. Jr. & Rosenberg, W. G (2011). *Processing the Past: Contesting Authority in History and the Archives*. Oxford.
- Brichford, M. (1982). The Origins of Modern European Archival Theory. *The Midwestern Archivist*, VII/2, 87-101.
- Brothman, B. (1999). Declining Derrida: Integrity, Tensegrity, and the Preservation of Archives from Deconstruction. *Archivaria*, 48, 64-88.
- Brothman, B. (2001). The Past that Archives Keep: Memory, History, and the Preservation of Archival Records. *Archivaria*, vol. 51, s. 48-80.
- Burke, P. (2000). *A Social History of Knowledge: From Gutenberg to Diderot*. Polity Press.
- Burke, P. (2007). Commentary. *Archival Science*, 7/4, s. 391-397.
- Burke, P. (2008). *What is Cultural History, Second Edition*, Polity/ Cambridge og Malden.
- Burke, P. (2012). Cultural History and its Neighbours. *Culture & History Digital Journal*, 1/1, e006.doi:http://dx.doi.org/10.3989/chdj.2012.006.
- Burke, P. (2016): *What is the History of Knowledge*. Polity Press.
- Clanchy, M. T. (1993). *From Memory to Written Record. England 1066-1307* (2. utg.), Harvard University Press.
- Cook, T. (2001). Fashionable Nonsense or Professional Rebirth: Postmodernism and the Practice of Archives. *Archivaria*, 51, 14-35.
- Cook, T. (2005). An Archival Revolution: W. Kaye Lamb and the Transformation of the Archival Profession. *Archivaria*, 60, 185-234.
- Cook, T. (2011). The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists, and the Changing Archival Landscape. *The American Archivist*, 74/2, 600-632.
- Cox, Richard J. (2000). The Failure or Future of American Archival History: A Somewhat Unorthodox View. *Libraries & Culture*, 35/1, 141-154.
- Cubitt, G. (2018). History of Memory. M. Tamm, P. Burke, *Debating New Approaches to History*, Bloomsbury Academic, 127-143, 148-158.
- Daston, L. (2018). Comment [Til Martin Mulrow: Chapter 6. History of knowledge]. M. Tamm og P. Burke: *Debating New Approaches to History*, Bloomsbury Academic, 173-179.
- Davis, D. G. (2010). International Trends in Library History. *Libraries & the Cultural Record*, 45/1, 123-129.
- Declercq, G. (2019). The Medium and the Message. The Public Destruction of Books and Documents in the European Middle Ages», C. Kühne-Wespi, K. Oschema og J. F. Quack (red.), *Zerstörung von Geschriebenem. Historische und transkulturelle Perspektiven, Materiale Textkulturen*, bd. 22, Schriftenreihe des Sonderforschungsbereichs 933, Berlin/Boston, 123-147.
- Eastwood, T. (2010). A Contested Realm: The Nature of Archives and the Orientation of Archival Science. T. Eastwood & H. MacNeil (red.), *Currents of Archival Thinking*, 3-21.
- Eastwood, T. (2017): A Contested Realm: The Nature of Archives and the Orientation of Archival Science. H. MacNeil & T. Eastwood (red.), *Currents of Archival Thinking, Second Edition*, 3-23.
- El-Leithy, T. (2011). Living Documents, Dying Archives: Towards a Historical Anthropology of Medieval Arabic Archives. *Al-Qantara*, XXXII/2, 389-434.

- Escudier, A. (2006). De la mémoire juridique des États d'Ancien Régime à la conscience historique de la Nation. Théorie archivistique et historiographie de langue allemande (fin XVIIIe-XIXe siècles). *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, 82 (avril-juin 2006), 42-57.
- Evans, R. J. (2000): *In Defence of History*. New edition, London.
- Foscarini, F., MacNeil, H., Mak, B & Oliver, G. (red.) (2016). *Engaging with Records and Archives: Histories and Theories*. London/Facet Publishing.
- Friedrich, M. (2015) Introduction: New Perspectives for the history of archives». A. Brendecke (red.). *Praktiken der Frühen Neuzeit. Akteure. Handlungen. Artefakte*, 468-472.
- Friedrich, M. (2016) The Rise of Archival Consciousness in Provincial France: French Feudal Records and Eighteenth-Century Seigneurial Society. *Past and Present*, Supplement 11, 49-70.
- Friedrich, M. (2018) Epilogue: Archives and Archiving across Cultures – Towards a Matrix of Analysis. A. Bausi, C. Brockmann, M. Friedrich & S. Kienitz: *Manuscripts and Archives. Comparative Views on Record-Keeping. Studies in Manuscript Cultures*, 421-445.
- Frings-Hessami, V. & Foscarini, F (2019). Archives in a changing climate: Proposing new 'solutions' for a new era. *Archival Science*, 19/3 Special Issue: *Archives in a Changing Climate - Part I*, s. 209-213.
- Gaskell, I. (2018) History of Things. M. Tamm, P. Burke: *Debating New Approaches to History*. Bloomsbury Academic, 217-232, 239-246.
- Geertz, C. (1993). *The Interpretation of Cultures*. Fontana/London.
- Gentilcore, D. (2010): Anthropological approaches. S. Berger, H. Feldner & K. Passmore: *Writing History. Theory and Practice. Second edition*, Bloomsbury Academic/London og New York, s. 165-186.
- Gilliland, A. & McKemmish, S. (2004). Building an Infrastructure for Archival Research. *Archival Science*, 4/3-4, 149-197.
- Hall, J. (2003 ca.). Cultural History is Dead (Long Live the Hydra). Gerard Delanty og Engin F. Isin (red.). *Handbook of Historical Sociology*, 151-167, manuskript lest 20.12.2022: https://www.academia.edu/17442589/Cultural_History_is_Dead_Long_Live_the_Hydra
- Head, R. C. (2010). Preface: Historical research on archives and knowledge cultures: an interdisciplinary wave. *Archival Science*, 10/3, s. 191-194.
- Head, R. C. (2016). Configuring European Archives: Spaces, Materials and Practices in the Differentiation of Repositories from the Late Middle Ages to 1700. *European History Quarterly*, 46/3, s. 498-518.
- Head, R. C. (2019). *Making Archives in Early Modern Europe. Proof, Information, and Political Record-Keeping, 1400-1700*, Cambridge University Press.
- Hedstrom, M. (2010). Archives and Collective Memory: More than a Metaphor, Less than an Analogy. Eastwood, T. & MacNeil, H (red.). *Currents of Archival Thinking*, 163-179.
- Hochedlinger, Michael (2013): *Österreichische Archivgeschichte. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Papierzeitalters*, bd. 5 i Anton Scharer, Georg Scheibelreiter og Andreas Schwarcz (red.): *Historische Hilfswissenschaften*, Wien, Köln, Weimar.
- Hochedlinger, M. (2015). Einleitung: Archivgeschichte!. *Scrinium*, 69, 220-224.
- Hunt, L. (red.) (1989). *The New Cultural History*, University of California Press.
- Iggers, G. G. (1997). *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, Hanover/Wesleyan University Press.
- Josias, A. (2011). Toward an understanding of archives as a feature of collective memory. *Archival Science*, 11/1-2, 95-112.

- Kalb, D. & Tak, H. (2005) Introduction: Critical Junctions – Recapturing Anthropology and History. D. Kalb & H. Tak (red.). *Critical Junctions: Anthropology and History Beyond the Cultural Turn*, 1-27.
- Kaplan, E. (2002): Many Paths to Partial Truths: Archives, Anthropology, and the Power of Representation. *Archival Science*, 2/3-4, 209-220.
- Kühne-Wespi, C., Oschema, K., Quack, J. F. (2019). *Zerstörung von Geschriebenem. Historische und transkulturelle Perspektiven, Materiale Textkulturen*, 22, Schriftenreihe des Sonderforschungsbereichs 933, Berlin/Boston.
- Lane, V., Hill, J. (2010). Where do we come from? What are we? Where are we going? Situating the archive and archivists. J. Hill (red.). *The Future of Archives and Recordkeeping. A reader*, 3-22.
- Miller, L. (2015). Explaining Ourselves: 40 Years of *Archivaria*. *Archivaria*, 80, 5-31.
- Moore, A. (2014). What Became of Cultural Historicism in the French Reclamation of Strasbourg After World War One? *French History and Civilization*, 6, 82-91.
- Moore, A. (2016). Historicising Historical Theory's History of Cultural Historiography. *Cosmos and History: The Journal of Natural and Social Philosophy*, 12, 1, 257-291.
- Mortensen, P. (1999). The Place of Theory in Archival Practice. *Archivaria*, 47, 1-26.
- Mulso, M. (2018). Chapter 6. History of knowledge, M. Tamm & P. Burke (red.) *Debating New Approaches to History*, 159-173, 179-187.
- Nesmith, T. (2004). What's History Got to Do With It? Reconsidering the Place of Historical Knowledge in Archival Work, *Archivaria*, 57, 1-27.
- Nesmith, T. (2015). Toward the Archival Stage in the History of Knowledge. *Archivaria*, 80, 119-145.
- Olick, J. K. & Robbins J. (1998). Social Memory Studies: From «Collective Memory to the Historical Sociology of Mnemonic Practices. *Annual Review of Sociology*, 24, 105-140.
- O'Toole, J. M. (1995). Toward a Usable Archival Past: Recent Studies in the History of Literacy. *The American Archivist*, 58, 86-99.
- Pickett, J. & Sartori, P. (2019). From the Archetypical Archive to Cultures of Documentation. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 62/5-6, 773-798.
- Poster, M. (1989). *Critical Theory and Poststructuralism. In Search of a Context*, Itahaca/Cornell University Press.
- Reininghaus, W. (2008). Archivgeschichte. Umriss einer untergründigen Subdisziplin. *Der Archivar*, 61/4, 352-360.
- Rold, O & Maniaci, M (2015). Medieval Manuscript Studies: A European Perspective. A. Conti, O. Rold & P. Shaw (red.). *Writing Europe, 500-1450. Texts and Contexts, Essays and Studies 2015*, 1-24.
- Røssaak, E. (1998). *Det postmoderne og de intellektuelle. Essays og samtaler*, Oslo.
- Tamm, M. (2018). Introduction: A Framework for Debating New Approaches to History. M. Tamm & P. Burke, *Debating New Approaches to History*, 1-19.
- Upward, F. (1996). Structuring the Records Continuum. Part One: Post-custodial principles and properties. *Archives and Manuscripts*, 24/2, 268-285.
- Vivo, F. de (2013). Heart of the State, Site of Tension. The Archival Turn Viewed from Venice, ca. 1400-1700. *Editions de l'E.H.E.S.S. Annales. Histoire, Sciences Sociales*. 2013/3, 68th Year, 459-485.

- Vivo, F. de, Guidi, A. & Silvestri, A (2015). *Archivi e archivisti in Italia tra medioevo ed età moderne, I libri di Viella 203*, Viella libreria editrice/ Roma.
- Vivo, F. de, Guidi, A. & Silvestri A. (2016). Archival Transformations in Early Modern European History. *European History Quarterly*, 46/3, 421-434.
- Yale, E. (2015). The History of Archives: The State of the Discipline. *Book History*, 18, 332-359.
- Zedelmaier, H. (2015) *Werkstätten des Wissens zwischen Renaissance und Aufklärung, Historische Wissenforschung 3*, Tübingen.
- Östling, J., Heidenblad, D. L., Sandmo, E., Hammar, A. N. & Nordberg, K. H. (2018). The history of knowledge and the circulation of knowledge. An introduction. Östling, J., Sandmo, E., Heidenblad, D. L., Hammar, A. N. & Nordberg, K. H. (red.). *Circulation of knowledge. Explorations in the History of Knowledge*, Lund, 9-33.

Bente Hartviksen

TIL MIN SJÆLS VENINDE – KJÆRLIGHET I EN KOFFERT

En som forsket på ringene rundt Saturn uttalte at forskning er som forelskelse. Man vil vite mest mulig om den søkelyset er rettet mot. Hjertebank var utgangspunktet for denne dobbeltbiografien. På begynnelsen av 1990-tallet ordnet jeg Nobelinstittutets arkiv. På loftet dukket det opp en koffert med gamle brev. Det var brev fra Christian Lous Lange til Bertha Manthey Lange. Jeg lurte på hva det var med disse brevene som kunne gi en arkivar hjertebank hundre år etter at de var skrevet. Jeg ble også nysgjerrig på hvem Christian og Bertha var, og hvilket forhold de hadde. Det var først i 2018 jeg fikk tid til å utforske kjærlighetsbrevene. Boka kom ut under pandemien; 10. desember 2021. Da var det 100 år siden Christian Lange fikk Nobels fredspris.¹

To nordmenn har fått Nobels fredspris: Christian Lous Lange i 1921 og Fridtjof Nansen i 1922. Nansens bragder hører med til vår barne- lærdom. Men allmenheten vet lite om Lange. Liksom denne fredsprisvinneren har kjærligheten vært forsømt i forskningen.

Korrespondansen mellom Christian og Bertha gjør det mulig å komme nært innpå dette paret og følge dem fra de møttes i 1892 og fram til Christians død i 1938. Med sine egne ord beretter de om sitt arbeid, sine erfaringer, tanker og følelser. Vi får et nært innblikk

¹ Hartviksen, B. (2021). *Til min sjæls veninde. Kjærlighet i en koffert* Oslo: Kolofon.